

'Wirtschaftswerte' (1980) van Joseph Beuys: een conservatiegeschiedenis

Met een ensemble van een 50-tal kunstwerken, vormt Joseph Beuys een belangrijke pijler van de S.M.A.K.-collectie. Een sleutelwerk binnen dit ensemble is de installatie 'Wirtschaftswerte', vrij vertaald: "economische waarden". In 1980 creëert Beuys het werk in situ in Gent voor de tentoonstelling 'Kunst in Europa na '68'. De verschillende onderdelen bracht hij mee uit Duitsland. Hij plaatst zes metalen rekken in een L-vorm en vult ze met alledaagse goederen en voedingswaren, grotendeels afkomstig uit voormalig Oost-Duitsland. De producten had Beuys al vóór 1980 verzameld, aangetrokken door hun eenvoudige en soms kleurrijke prints, die hij zag als symbool voor een andere economische wereld.

Voor de rekken zet hij een gipsblok. Het blok komt uit het atelier van de kunstenaar en dateert van 1960. Omdat de hoeken ervan beschadigd zijn, herstelt Beuys ze met boter, een materiaal dat hij vaak in zijn oeuvre gebruikt. Tijdens het installatieproces voorziet de kunstenaar elk product van een handtekening, een stempel waarop staat "Free International University" en het opschrift "1 Wirtschaftswert". Op de bovenzijde van het gipsblok schrijft Beuys in potlood: "Der Eurasier lässt schon Grüßen, Joseph".

Periode 1980-1998

Na de tentoonstelling wordt het werk aangekocht. Al in de eerste jaren worden er zogenaamde 'noodingrepen' uitgevoerd omdat insecten de pakjes met voedingswaren aantasten. De inhoud wordt door museummedewerkers verwijderd, waarbij vaak drastisch te werk wordt gegaan: verpakkingen worden opgeknipt en daarna met een sterke tape of lijm opnieuw dichtgemaakt. De originele inhoud wordt vervangen door o.a. polystyreenbolletjes, stukjes hout, metaaldraad en zagemeel.

Bovendien wordt het werk vanaf het begin intensief tentoongesteld. Klimatologische vereisten en richtlijnen voor belichting worden naar alle waarschijnlijkheid niet strikt opgevolgd. Belangrijk is het jaar 1984, waarin Beuys het werk eigenhandig opstelt in de tentoonstelling 'Von Hier Aus' in Düsseldorf. (1) Hij zou hierbij hebben opgemerkt dat er pakjes waren verdwenen, waarop hij kippengaas rond de rekken aanbracht. Ook het vervangen van de originele inhoud, wat op zich voor Beuys niet problematisch was, gebeurde volgens hem niet met de gepaste aandacht voor overeenkomstig gewicht. De 'look and feel' van de pakjes was met andere woorden belangrijk voor hem. (2)

In 1988 stelde een Oostenrijkse onderzoeker een complete inventaris van alle onderdelen op. (3) Deze inventaris blijft tot op heden dé referentie voor de aanwezige producten. Tussen 1980 en 1988 wordt ook een basic opstellingsplan getekend vanuit de nood om een instrument te hebben voor herinstallatie.

Periode 1998-2010

In de aanloop naar de opening van S.M.A.K. krijgt het museum in 1998 een restauratieatelier. Vanaf dan wordt er met een andere blik naar het kunstwerk gekeken. Waar voordien enkel de basisnoden werden opgevangen, wordt nu getracht om de conditie van het werk te monitoren. In conditierapporten wordt de schade in detail beschreven en met foto's gedocumenteerd. Daarnaast wordt er ingezet op preventieve maatregelen om het werk stabiel te houden. De voedingswaren krijgen bv. een aangepaste kist voor stockage en transport. Hierbij wordt, volgens de technologische kennis van die periode, elk compartiment bekleed met papier dat doordrenkt is met kamferspiritus. Later worden er plexiglazen bakken vervaardigd die hermetisch afgesloten en met stikstof gevuld kunnen worden. Deze methode wordt slechts kortstondig toegepast vanwege te arbeidsintensief.

Naast maatregelen om de fysieke toestand te stabiliseren, wordt het aspect van verval en degradatie bewuster opgenomen in de conservatiestrategie voor het werk. Een artikel in het tijdschrift 'Kunstenaarsmateriaal', waarin toenmalig directeur Jan Hoet en restaurator Frederica Huys een gezamenlijke reflectie over 'Wirtschaftswerte' publiceren, toont dat de betekenis en interpretatie van het werk en het materiële behoud niet van elkaar losstaan. (4) Integendeel, het werk wordt er als 'procesmatig' beschreven, waarbij verandering integraal deel uitmaakt van het werk. De manier waarop met verandering wordt omgegaan, berust op kennis en documentatie en dient ook voor de toekomst beschikbaar gesteld te worden.

Periode 2010-2026

In 2011 wordt een eerste grote restauratiecampagne uitgewerkt. 75 objecten met papieren verpakkingen worden behandeld door twee papierrestauratoren. (5) De behandeling bestaat uit het verwijderen van oude lijm- en taperesten, het hechten van scheuren en het ontzuren van het papier. Vervolgens wordt er voor de pakjes die het nodig hebben een tweede drager gemaakt, zodat de vulling niet in contact komt met de

verpakking. Daarna krijgt elk pakje een nieuwe vulling van duurzame materialen, zoals museumschuim, cellulosevezels, zand of glasparels. Tot slot worden de verpakkingen op een reversibele manier met methylcellulose opnieuw gesloten.

Een tweede grote restauratie vindt plaats in 2019, wanneer het gipsblok wordt behandeld. Door intensief manipuleren is een hoek aan de onderzijde gebarsten en dreigt dit gedeelte af te breken. Een steenrestaurator verlijmt het gips en verstevigt de hoek met bouten na röntgenmateriaalanalyse en endoscopisch onderzoek. Het gipsblok weegt 225 kg en is daardoor moeilijk te verplaatsen. Daarom wordt er ook een platte metalen structuur gemaakt die met bouten aan de onderzijde wordt vastgezet. Met behulp van deze structuur kan het blok makkelijker worden verplaatst met bv. een vorkheftruck. Hierdoor wordt het risico op schade tijdens herinstallatie kleiner. (6)

Naast restauratie-ingrepen worden ook richtlijnen voor conservatie aangescherpt. Deze bevatten niet alleen striktere waarden voor temperatuur, relatieve luchtvochtigheid en belichting tijdens presentatie en bewaring, maar ook gerichte aanwijzingen om de verschillende onderdelen correct te manipuleren. Zo dienen de metalen rekken bij elke op- en afbouw volledig te worden gemonteerd en gedemonteerd. Hierdoor ontstaan al snel vervorming en instabiliteit. Om die reden zijn er specifieke richtlijnen uitgewerkt om de rekken met eenvormige materialen en technieken te stabiliseren. (7)

In 2018 krijgen de pakjes een anoxiebehandeling. Organisch materiaal wordt daarbij een maand lang in een zuurstofvrije omgeving geplaatst, zodat actieve aantasting door insecten ongedaan wordt gemaakt.

Kenmerkend voor de conservatiegeschiedenis van 'Wirtschaftswerte' is niet alleen de materiaaldiversiteit, maar ook de verscheidenheid aan schadefenomenen en behandelingen waarmee de restaurator te maken krijgt. In de periode 2015-2019 werken een collectieonderzoeker en een restaurator een beslissingsmodel uit. (8) Het model verbindt ervaringen uit het verleden met noden in het heden en stelt een cruciale vraag centraal, nl.: lekt de inhoud van een verpakking of niet? Vervolgens worden verdere vragen gesteld rond originele inhoud en of een pakje deel uitmaakt van eenzelfde groep producten of niet. Het doel van dit model is om een genuanceerde en ook uniforme manier te hanteren in de beslissing rond restauratie-ingrepen. De idee

blijft altijd om zoveel mogelijk origineel materiaal te behouden en het werk te behoeden voor schade.

Na de huidige presentatie van dit kunstwerk plannen we een update van de conditie van alle onderdelen, met extra aandacht voor de objecten op de rekken en de manier waarop ze in depot verpakt worden. De onderdelen die een dringende ingreep nodig hebben, zullen voor het eerst worden getoetst aan het beslissingsmodel.

Bronnen

- (1) *Von hier aus: Zwei Monate neue Deutsche Kunst in Düsseldorf*, Düsseldorfse Messe (Halle 13), Düsseldorf, 1984.09.29 – 1984.12.02
- (2) Blanchaert, K., *Art in Europe after '68, Ghent 1980*, Gent, 2014, p.183
- (3) Zeiller, M., *Inventarverzeichnis*, in *Das Ding im Künstlermuseum*, Wenen, 1989
- (4) Hoet, J., en Huys, F., *Vervangbare authenticiteit*, in *kM*, nr. 34, zomer 2000, p.5-6
- (5) Samenwerking tussen Femke Segers, www.paperconservation.be en Hannelore Mattheus, Papier Restauratie, 2011
- (6) Linda Temmink, steenrestaurator, IPARC, 2019
- (7) Adviesnota opgemaakt door METAFOSE, www.metafose.be, 2017
- (8) Collectieonderzoeker Katrien Blanchaert en restaurator Rebecca Heremans, voormalige medewerkers van S.M.A.K., bestudeerden 'Wirtschaftswerte' i.h.k.v. een onderzoeksproject over de relatie tussen onze museumcollectie en de tentoonstelling 'Kunst in Europa na '68', 2012-2014. R. Heremans publiceerde en presenteerde een studie over 'Wirtschaftswerte' in 2019: <https://www.getty.edu/publications/living-matter/approaches/17/>

Beslissingsboom

